

RECENSIES

vallen was dit zelfs een kerk met volledige rechten, zodat de begijnen een aparte parochie binnen de stad vormden.

Dit is een definitie waarmee te werken is; alleen moet mevrouw Koorn zelf erkennen dat strakke juridische normen niet houdbaar zijn. Het houdt mijns inziens verband met het zwevende onbepaalde karakter van de begijnen dat het boek ook duidelijk in het licht stelt, ergens tussen kloosterzusters en leken in. Het kerkelijk recht verzuimde ook bepalingen te geven die op hen van toepassing waren en om die reden lieten de begijnen soms hun statuten bekrachtigen door het stadsbestuur. Daarom was uniformiteit ver te zoeken en terecht keert de schrijfster zich tegen het inzicht van Van Overvoorde dat bij alle begijnhoven de huizen na het overlijden van de bewoonsters onmiddellijk terugvielen aan het hof. Dit was in Amsterdam zeker niet het geval en waarschijnlijk ook niet in enkele andere plaatsen.

Bijzonder prijzenswaardig is het uitgebreide archiefonderzoek, waarvan op een duidelijke wijze verslag wordt gedaan. Daarbij stelt de schrijfster zichzelf en de lezer voortdurend vragen en daardoor ontstaat een wat hamerende stijl van betogen die soms verwarrend werkt. Zij is niet bang om met haar voorgangers van mening te verschillen en weet daarbij voor verschillende detailkwesties nieuwe en overtuigende oplossingen te geven. Zo betoogt ze tegen Van Oerle dat het Agnietenbegijnhof in Leiden in de veertiende eeuw veel dichter bij de Pieterskerk heeft gelegen dan later en mijns inziens heeft ze gelijk. Bij een andere detailkwestie ben ik niet zo overtuigd. Leiden had naast het grote Agnietenbegijnhof nog twee begijnhuizen, één daarvan was het Pancrasbegijnhof tussen Middelweg en Hooglandse Kerkgracht. Dit bestond in 1402 en als stichtingsdatum geldt volgens van Overvoorde het jaar 1386, toen Katrijne Jacobsdochter hiertoe een huis schonk aan de Hogelandssteeg. Waar die precies gelopen heeft is niet duidelijk, maar in ieder geval op het Hogeland vlak bij de Pancraskerk en niet in Maredorp, zoals op bladzijde 225 staat. Het Pancrasbegijnhof is later uitgebreid door de verwerving van de belendende huizen. Ik vind het heel aannemelijk dat de schenking van Katrijne Jacobsdochter daarvan de kern is, hetgeen de schrijfster ontkent. Welke stichting zou die anders hebben gefundeerd?

Dit is wel een klein detail, maar tot zulke opmerkingen geeft het boek aanleiding. De schrijfster schuwt grote bespiegelingen en het leggen van wijdere verbanden. Het is mijns inziens intrigerend waarom in oost-Nederland en in de Rijnstreek slechts begijnhuizen zijn ontstaan, terwijl we de echte begijnhoven alleen aantreffen in Holland, Zeeland, Brabant en Vlaanderen. Hoe komt dat? Was de landsheerlijkheid daar krachtiger of waren de begijnen daar rijker, zodat ze hun eigen huizen konden kopen of zijn er andere redenen? Er bestaan goede studies over de begijnhoven van Keulen en Straatsburg, daarmee had ze kunnen vergelijken, maar ook nu de schrijfster zich beperkt heeft tot een opsomming van de resultaten van haar archiefonderzoek in Holland en Zeeland, heeft ze een boek geschreven dat er mag wezen, omdat het duidelijk en nuchter verslag doet van een interessant onderzoek.

H.P.H. Jansen

Johannes de Beke, *Croniken van den Stichte van Utrecht ende van Hollant*, H. Bruch, ed. (RGP, Grote Serie 180; Den Haag: M. Nijhoff, 1982, lxvi + 489 blz., ISBN 90 2479 167 7).

Binnen tien jaar na het verschijnen van zijn editie van de *Chronographia Johannis de Beke* is H. Bruch erin geslaagd de uitgave van de vertaling in het Nederlands van deze kroniek,

alsmede de vervolgen daarop te voltooiën. De reeds in de oudste handschriften terug te vinden meervoudsvorm Croniken krijgt in deze uitgave een extra dimensie. Het gaat niet alleen om de vertaling uit het Latijn van de kroniek van Beke (in de uitgave bestrijkt deze de bladzijden 1-193), maar ook om het vervolg over de jaren 1346-1393 (193-242) en een vervolg of de vervolgen daarop (247-446). De vroegere en tot dusver enige uitgever van deze kroniek of liever gezegd kronieken, A. Matthaeus, gaf de voorkeur aan de titel *Chronicon auctius Johannis de Beka*, waarna de titel Vermeerderde Beka of de kroniek van de Vermeerderaar in zwang is geraakt. Al in 1956 nam Bruch in zijn *Supplement bij de geschiedenis van de Noord-Nederlandsche geschiedschrijving in de middeleeuwen van dr. Jan Romein*, stelling tegen deze door Matthaeus geïntroduceerde benaming. Zijn argument hiervoor was, dat deze suggereert dat er sprake is van 'hét type van dé vermeerderde Beka'. Daarin heeft Bruch gelijk, want er is niet één Beka auctior, maar er zijn verschillende. Dat juist maakt de Beka-problematiek ook zo ingewikkeld. Bruch spreekt dus liever van Nederlandse Beke. Aan zijn vroegere argumentatie voor deze titel voegt hij in de hier te bespreken uitgave nog een andere toe: 'wij beschouwen juist het vertalen als het opvallende dat onze aandacht het meest vasthoudt' (xxxviii). Maar doet hij hiermee niet de schrijvers van de vervolgen tekort? De nadruk, die Bruch met de door hem gekozen titel op Johannes de Beke heeft willen leggen, komt, lijkt mij, ook voort uit de enorme invloed die van het werk van Beke is uitgegaan op de Noordnederlandse historiografie, tot in Friesland toe. Men mag diens kroniek gerust een bestseller noemen: twintig Latijnse en eenentwintig Nederlandse handschriften worden door Bruch tot Beke-handschriften gerekend. Daarnaast zijn er zeven in de Franse taal bekend. Een ongekende weelde voor een Noordnederlands middeleeuws geschiedschrijver. Wat echter nog meer zegt: vrijwel geen enkele nadien in deze contreien werkzaam middeleeuwse geschiedschrijver is aan zijn invloed ontkomen. Men ontleende berichten aan Beke, men maakte er een uittreksel van, of men nam eenvoudig zijn kroniek als basis, inclusief de opdracht, voegde her en der wat toe en zette het werk vervolgens voort tot in de eigen tijd, zoals bijvoorbeeld Jan Gerbrandszoon van Leiden deed in zijn Hollandse kroniek, althans in de eerste versie daarvan. Daarmee wordt één aspect van de complexe Beke-problematiek geraakt: waar houdt een handschrift op een Beke-handschrift te zijn, of anders gezegd: welke handschriften moeten we als een zelfstandig werk van een andere auteur gaan beschouwen?

De Nederlandse Beke hoort in deze problematiek thuis. De Vertaler begint met de *Chronographia* van Beke te vertalen. Deze kroniek eindigt in 1346 en is waarschijnlijk ook niet zolang na deze datum voltooid. In de inleiding tot de uitgave van de Nederlandse Beke komt Bruch nog eens terug op de datering van Bekes kroniek. Tegenover Rutgers en Leupen blijft Bruch vasthouden aan een voltooiing kort na 1346. Het argument dat hij aan zijn eerdere argumentatie toevoegt, namelijk dat het vervolg op de vertaling verder gaat, daar waar Beke eindigde, komt mij niet erg overtuigend voor. Het is eerder een aanwijzing dat de *Chronographia* ons volledig is overgeleverd. Wannéer Beke zijn kroniek heeft voltooid en de opdracht heeft geschreven, zal wel nooit exact te bepalen zijn. Hoe de opdracht aan beide vorsten, bisschop en graaf, en de afsluiting van de kroniek in 1346 geïnterpreteerd moeten worden, kan alleen in een nadere analyse van de kroniek aan de orde komen. Dankzij de edities van Bruch is een inhoudelijke benaderingswijze mogelijk geworden.

Terug naar de Nederlandse Beke. Voor de vertaling heeft de Vertaler een handschrift uit de door Bruch in zijn uitgave van de *Chronographia* met A aangeduide groep handschriften gebruikt. Dit is af te leiden uit enkele significante fouten in deze groep handschriften, die door de Vertaler worden overgenomen. Op sommige plaatsen heeft de Vertaler de tekst

van Beke geïnterpoleerd. Dat de Vertaler dit naar alle waarschijnlijkheid zelf heeft gedaan, leidt Bruch af uit het ontbreken van een voorbeeld waarin alle interpolaties voorkomen. De toegevoegde mededelingen blijken soms uit een oorkonde te komen; een andere keer is duidelijk de aan Melis Stoke toegeschreven Rijmkroniek bij het vertalen gebruikt. De Vertaler werkte niet in het klooster te Egmond, zoals men bij Beke mag aannemen, anders had hij de zinsnede van Beke daarover niet achterwege gelaten. Uit de persoonlijke toon bij enkele interpolaties over Utrechtse aangelegenheden en het verwerken van het *Memoriale Adelboldi* zou men kunnen afleiden dat de Vertaler een Utrechtse achtergrond had. Gelet op de sterk Utrechts getinte voortzetting van de kroniek over de periode 1346-1393 kan dit laatste zeker gezegd worden van de schrijver van dit gedeelte. Het maakt de veronderstelling van Bruch, dat degene die de kroniek van Beke vertaald heeft, dezelfde is als de auteur van het eerste vervolg, waarschijnlijk. Wat de bron voor dit gedeelte over 1346-1393 is geweest, is niet aantoonbaar gebleken. Men heeft vroeger verondersteld dat de bron een vermeerderde *Chronographia* is geweest, het *manuscriptum meum* van Buchelius bijvoorbeeld, of de vijfde continuatie op de *Chronographia*. Bruch heeft echter aange- toond dat deze op sommige plaatsen juist uit de Nederlandse Beke vertaald zijn. Een negatieve conclusie, maar belangwekkend genoeg. Bruch gaat er overigens wel van uit, zonder dat het onomstotelijk vast is komen te staan, dat het voorbeeld voor de Vertaler ook hier een in het Latijn geschreven bron moet zijn geweest, waarschijnlijk Utrechtse annalen. Omstreeks 1390 zou de Vertaler deze bron hebben omgewerkt. De opzet van Beke indachtig voegde hij er een aantal Hollandse berichten aan toe, die door hun onnauwkeu- righeid slecht bij de Utrechtse afsteken. Het geheel wordt afgesloten met een slotverhaal over Utrecht en Holland tot en met 13 juli 1393. Zo zou omstreeks 1393-1395 de Neder- landse Beke de ons overgeleverde vorm hebben gekregen en gezien het grote aantal hand- schriften mag men wel spreken van een definitieve vorm.

Het op de Nederlandse Beke aansluitende vervolg - of moeten we liever van vervolgen spreken - is een hoofdstuk of een kroniek apart; de lengte alleen al is minstens gelijk aan die van de oorspronkelijke kroniek van Beke. Deze vervolgkroniek, die tot in het midden van de vijftiende eeuw loopt, komt in acht van de nog bekende handschriften van de Neder- landse Beke voor, maar hij is niet in alle handschriften gelijkloidend. Bruch betwijfelt of deze kroniek beschouwd mag worden als het werk van één auteur. Opnieuw wordt hier een in het Latijn geschreven voorbeeld verondersteld, maar echt overtuigend is dit niet aangetoond. Met deze vervolgkroniek zijn we midden in de vijftiende-eeuwse historiogra- fie beland, waarover het laatste woord nog niet gezegd is.

In de editie is de tekst naar één handschrift weergegeven, met varianten uit andere hand- schriften in de noten. Dit in tegenstelling tot de *Chronographia*, waar de tekst als het ware werd gereconstrueerd uit verschillende handschriften. Bij een zo groot aantal handschrif- ten zal het de nodige hoofdbreken gekost hebben wat wel en wat niet als variant moest worden opgenomen. Hierin lijkt mij Bruch wonderwel geslaagd: het notenapparaat is niet topzwaar geworden en telkens zijn er interessante vingervijzingen in aan te treffen. Een knappe prestatie! Daar waar Beke vertaald is, wordt in de noten de oorspronkelijke tekst ter vergelijking veelvuldig aangehaald. Bruch is daarbij niet zuinig met commentaar, nu eens de Vertaler prijzend om een fraaie vertaling, dan weer hem corrigerend. Als leraar klassieke talen zou Bruch de Vertaler een ruim voldoende hebben gegeven.

Bij de vervolgen, waarvoor geen directe bron aantoonbaar is, wordt bij voortdoring ge- wezen op overeenkomstige of juist afwijkende mededelingen bij andere, vooral vijftiende- eeuwse Noordnederlandse geschiedschrijvers. Hier blijkt Bruchs enorme belezenheid op dit terrein. Hij citeert uit nog onuitgegeven kronieken, zoals die van de Heraut Beieren,

de eerste versie van de Hollandse kroniek van Jan Gerbrandszoon van Leiden, zoals die in het afschrift van Sevender bewaard is gebleven, uit de werken van Dirk Frankenszoon Pauw en uit de inmiddels verouderde edities van het *Chronicon Tielense*, het Gouds Kroonboekje om er enkele te noemen. Het accent ligt in het notenapparaat dus duidelijk op de Noordnederlandse historiografie. Een enkele maal trof het mij, dat een dateringsprobleem niet is opgelost, hoewel dat mogelijk was geweest door er het *Charterboek* van Van Mieris bij te halen. Een ramp is dat niet, omdat zo iets vrij eenvoudig is op te lossen. De historiografie is veel moeilijker toegankelijk, zodat Bruchs opmerkingen in de noten voor verdere studie zeer nuttig zullen zijn. De achterliggende gedachte bij de verwijzingen naar andere geschiedschrijvers is tweeledig: wat is de bron voor de schrijvers van de vervolgen op Beke geweest en hoe is de verhouding tussen de vijftiende-eeuwse geschiedschrijvers? Hier moest Bruch veel vraagtekens plaatsen. Hiervoor treft hem geen blaam, want de vijftiende-eeuwse historiografie is een braakliggend terrein. Telkens stuit men weer op het gebrek aan edities: de Heraut Beieren is helemaal niet uitgegeven, van de eerste versie van de Hollandse kroniek van Jan Gerbrandszoon van Leiden bestaat geen editie en voor de tweede versie daarvan moet men het doen met een zeer gebrekkige uitgave. *De Clerc uten lagen landen* is wel uitgegeven, maar na de bevindingen van Bruch naar aanleiding van de Nederlandse Beke, is deze kroniek een studie meer dan waard. Ook de werken van Dirk Frankenszoon Pauw verdienen een nadere analyse. Dat Bruch ondanks het gebrek aan goede edities een poging heeft gedaan enige klaarheid in deze problematiek te willen brengen, getuigt van moed. Van zijn speurtochten, zijn bevindingen én zijn aarzelingen gewaagt hij uitvoerig in de inleiding tot de uitgave. Zijn opmerkingen zullen anderen aan het denken moeten zetten. De structuur van de inleiding heeft onder deze situatie echter wel geleden. Soms is er in mijn ogen teveel bijgehaald - ik denk hierbij aan de dateringskwestie van het mirakel van Amsterdam, dat beter in een artikel behandeld zou kunnen worden. Aan de andere kant is het commentaar wat mager uitgevallen, zoals dat over de Vervolgkroniek. De inleiding is ook niet overal even zorgvuldig geredigeerd; zo is de opgave der handschriften nogal wisselend wat de gegevens betreft: sommige handschriften zijn gedateerd, andere weer niet of worden pas verder in de inleiding gedateerd. Onder handschrift N 1 wordt het Utrechtse no. 1183 (en niet 1182) en onder N 2 wordt no. 1184 (en niet 1183) beschreven. K 3 lijkt mij eerder een afschrift van K 1 dan van K 2. En heeft ook hier het bezuinigingsspook rondgewaard? In plaats van bijvoorbeeld handschriften 0 1,2 staat er 0 12 - een komma lijkt mij hier toch geen overbodige luxe. Een zorgvuldig samengesteld register en een glossarium, alsmede errata op de Latijnse editie completeren deze uitgave. De enkele kritische opmerkingen doen niets af aan de prestatie die Bruch geleverd heeft met de beide, zorgvuldige edities van Bekes kroniek. Bruch heeft de weg gebaad voor verdere studie; Nederlandse mediëvisten kunnen hem niet beter eren dan in zijn spoor verder te gaan en de uitgave van andere geschiedschrijvers serieus ter hand te nemen.

M. Carasso-Kok

RECENSIES

Ton Meijknecht, *Bartholomeus van Maastricht (†1446), monnik en conciliarist, met een inventarisatie van zijn nagelaten geschriften en een kritische uitgave van het traktaat 'Victus modestia'* (Dissertatie Leiden 1982, Maaslandse monografieën XXXV; Assen: Van Gorcum, 1982, xviii + 132 blz., f 35,—, ISBN 90 232 1 896 5 (ing.) en 90 232 1 897 3 (geb.)).

Deze dissertatie, een uitgewerkte scriptie, waarin het onderwerp niet uitputtend is behandeld, valt uiteen in drie delen en twee bijlagen. Het eerste deel (1-39) is een biografie van Bartholomeus. Geboren ca. 1380-1385 te Ulestraten bij Maastricht, studeerde en doceerde hij van 1400 tot 1436 aan de Heidelbergse universiteit, waar hij ook enkele jaren bestuursfuncties bekleedde. Uiterlijk in 1427 is Bartholomeus ingetreden in de cisterciënzerabdij van Maulbrunn. Bij de cisterciënzers vond hij niet de monastieke strengheid die hij zocht, zodat hij na een kort verblijf bij Luikse benedictijnen uiteindelijk intrad bij de kartuizers van het klooster Bethlehem te Roermond. Daar was hij zeker vanaf 1438 tot aan zijn dood in 1446 prior, hoewel hij heel dikwijls bij de kartuizers van het Keulse Sint-Barbaraklooster verbleef. Zijn verhouding tot sommige Roermondse kartuizers was namelijk bar slecht, terwijl hij te Keulen op de vriendschap van verscheidene monniken kon rekenen. Bartholomeus van Maastricht is van belang als conciliarist, wat inhoudt dat hij vanaf 1440 in een aantal werken de aanspraken van het concilie van Bazel verdedigde. Net voor zijn dood verzette hij zich echter tegen de radicalisering van het concilie in extreem anti-hiërarchische richting. Het eerste deel besluit met een hoofdstukje waarin Meijknecht 'een eerste karakterisering' van de werken van Bartholomeus geeft. Bartholomeus stelde aan zichzelf en aan zijn omgeving hoge eisen inzake plichtsvervulling, moraal en vroomheid. De kerk wilde hij laten functioneren als een kloosterorde, waarbij hij, *grosso modo*, aan het algemeen concilie dezelfde macht toekende als aan het generaal kapittel van zijn orde. De paus wordt dan vergeleken met de prior van de Grande Chartreuse, die optreedt als zaakwaarnemer van het generaal kapittel. Interessante opvattingen, maar jammer genoeg houdt de auteur het bij zijn 'eerste karakterisering'.

Het tweede deel (40-68) bevat een repertorium van Bartholomeus' nalatenschap. Meijknecht geeft hier een chronologische opsomming van de 28 werken van Bartholomeus die hij heeft kunnen achterhalen, bewaard in 33 handschriften, met vermelding van *incipit* en *explicit*, eventuele titel en colofon, en enige summiere toelichtingen. Deze zeer verdienstelijke inventaris wordt gevolgd door een opgave van verloren werken. Het derde deel (69-114) wordt gevormd door een tekstuutgave van het traktaat '*Victus modestia*', het meest verspreide werk van Bartholomeus (elf bekende handschriften). De twee bijlagen staan in functie van het tweede deel: ze behelzen een beschrijving van een Kopenhaags handschrift met werk van Bartholomeus, afkomstig van de Keulse kartuizers, en een alfabetische lijst van beginwoorden van de werken van Bartholomeus. Tenslotte volgen nog een Duitse en een Franse samenvatting.

Alles bij elkaar dus een biografie en een bibliografie van Bartholomeus van Maastricht met een uitgave van zijn voornaamste werk op nauwelijks 130 bladzijden druks. Het werk is wel vatbaar voor aanvulling en correctie. Het biografisch gedeelte leest heel vlot, het is logisch opgebouwd, en bij een eerste lezing ziet alles er heel gedegen uit. De aandachtige lezer zal zich echter bij heel wat passages vragen stellen, mede door de karige bronvermeldingen. Daarbij doet de auteur dan nog een aantal verbazingwekkende uitspraken. Zo klasseert hij gegevens uit kloosterkronieken onder de 'objectieve gegevens' (1), wat ook in verband met zijn onderwerp niet kan kloppen (vgl. 14-17). Verder karakteriseert hij de Broeders van het Gemene Leven als seculiere geestelijken die de regel van Augustinus vol-